

Doğukan Bozkurt

*Bahçeşehir Üniversitesi – Osmanlı ve Türk Tarihi Uygulama ve Araştırma Genel Koordinatörlüğü

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, insanlığın yeşerttiği ilk medeniyetlerin bulunduğu Anadolu ve Mezopotamya’da kurulmuş bir devlettir.(1) Orta Asya kökenli göçebe bir Türk kavminin kurucusu olduğu, nüfusunun büyük bir çoğunluğunun köylü olduğu bilinen bu devletin, şüphesiz ki yerleşik hayata ve şehirciliğe dair birikiminin oldukça az olduğu düşünülebilir. Özellikle Anadolu coğrafyasında kendisinden önce teşekkül eden bir Türk devleti olan Anadolu Selçuklu’sunun şehircilik mirasını devam ettirdiğini düşünmek de kuvvetli bir seçenek olabilir. Fakat Osmanlı İmparatorluğu, çoğu noktada olduğu gibi şehircilik nizamında da pratik bir tarz benimseyerek, geçmişini kendi anlayışı ile sentezleyip yeni bir kurgu ortaya çıkarmayı başarmıştır. Ayrıca Osmanlı şehri, bir imparatorluk olmanın gereği olarak kozmopolit yapısının yanı sıra çekirdekte mahalle birimlerinin etkisiyle Türk-İslam anlayışının ağırlıklarının da sosyolojik olarak hissettirir. Bu değerlendirmemizde mahallenin şehrin oluşmasındaki en küçük birim olarak öneminin farkına varıp, şehrin oluşumuna olan etkilerini de irdelemeye çalışacağız. Öte yandan Osmanlı şehirciliğinin sentezci kültürü ile Osmanlı fetih sürecinin ne gibi bir ilişkisi olduğuna değindikten sonra şehri oluşturan kurumlara ve bunların şehrin görünümüne olan etkilerini inceleyeceğiz.

Osmanlı İmparatorluğu hem siyasi, hem kültürel, hem de coğrafi olarak eski dünyanın en ciddi imparatorluklarının mirasına hakim olduğu bir bölgede kuruldu ve gelişti. Bu yönü ile Osmanlı kültürünü salt tek bir medeniyete özgü olarak nitelemek eksik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Söz konusu kültürel mirasın bir parçası da şehircilik anlayışına tekabül ediyor. Osmanlıların şehircilik anlayışında ciddi bir kültürel miras çeşitliliğinin üzerinde kurulduğunu ve geliştiğini biliyoruz. Söz konusu coğrafya kadim medeniyetlerin beşiği idi. Bu noktada Osmanlıların özellikle şehircilik anlayışında muhafazakar kalmadıklarını, gayet pragmatik bir sentez ile kendilerine özgü yeni bir şehir kimliğini ortaya çıkardıklarına şahit oluyoruz. Özellikle mimari konuda bağınaz bir anlayış yerine sentezci bir yapı benimsediklerini, Anadolu kentlerinde ve İstanbul’da kendilerinden önce bulunan mimari yapıları muhafaza ettiklerini görüyoruz. İstanbul’da Bizans döneminden kalan yapılar mevcudiyetini korumuş, bunun yanı sıra Sultan Ahmet Meydanı olarak adlandırılan hipodrom bölgesinin varlığını muhafaza ederek önemli bir şehircilik sentezi örneğini göstermiş ve o bölgenin bir meydan vasfı ile asırlarca işlevine devam edip günümüze ulaşmasına katkıda bulunmuştur.

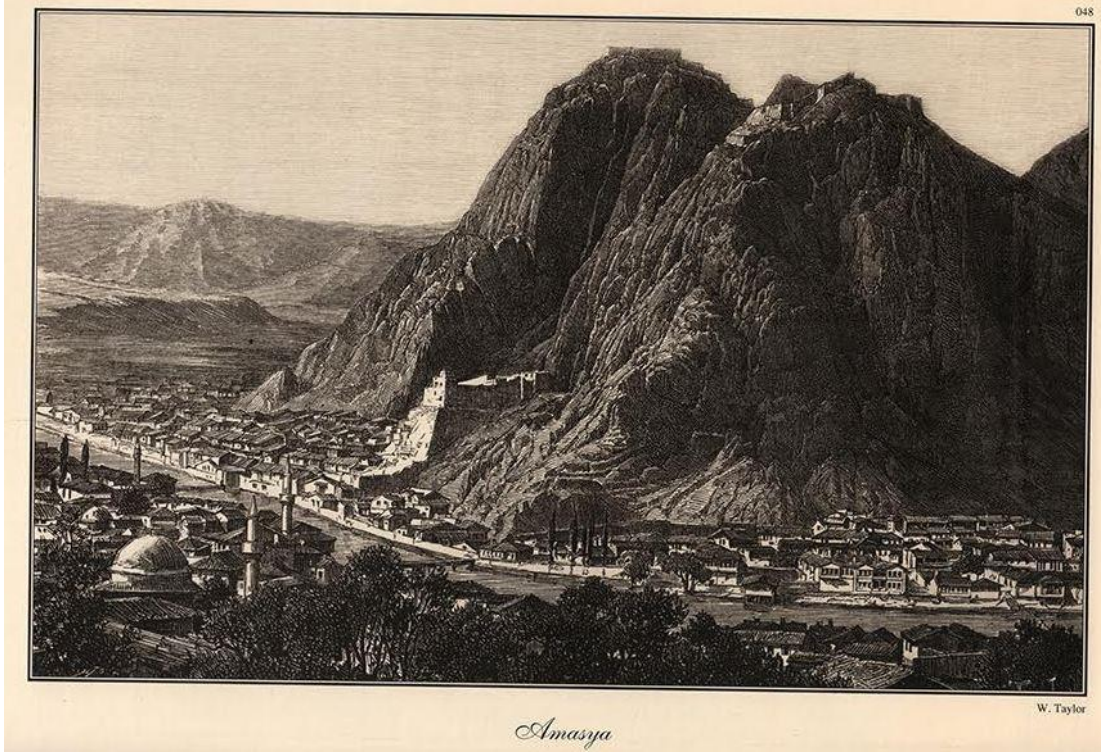
Şehir Nedir?

Araştırmacıların üzerinde tek bir tanımda anlaşamadığı *şehiri*, genellikle tarım dışı ekonominin ağırlıklı olduğu, üzerinde belli bir nüfusun bir arada yaşadığı ve bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak temel öğeleri bünyesinde barındıran yerleşim yerleri olarak açıklamak mümkündür. Kelimenin sözlük anlamı ise ‘‘nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent’’ olarak karşımıza çıkıyor.(2) İlk çağlardan bu yana insanın sosyal bir varlık olması, bilgi ve birikim içinde medeni bir gelişme sağlaması için de birbirine gereksinim duyması gibi nedenlerden dolayı bir arada yaşama arzusunu ifade eden şehirleşmenin kökenlerini bu

dürtülerde aramak mümkün. Ayrıca şehirlerin, hem idare eden hem de idare edilen açısından önemli avantajlarının olduğunu da unutmamak gerekir. Özellikle halk, güvenliğinin ve birtakım kamusal hizmetlerinin sağlanması, ürettiği malını satarak ya da takas ederek ihtiyacını giderebileceği bir çarşısının olması gibi cazibe merkezlerine sahip olan şehir hayatına karşı ilgi duymuş olabilir. Diğer taraftan idare eden ise, haberleşmenin ve ulaşımın günümüzdeki gibi pratik olmadığı bu dönemde, şehir yaşamını yönetişimsel ve ekonomik açıdan olduğu gibi siyasi anlamda halkı kontrol etmenin ve kendi kudretini halka çeşitli vesilelerle göstererek onun zihninde tahakküm kuran bir yapının aracı olarak benimsemiştir diyebiliriz.

Şehir Tipleri Nelerdir?

Şehirler, kuruluş nedenleri, kuran medeniyetler, kuruldukları bölgeler, ekonomik ve sosyal fonksiyonları gibi farklı faktörlerle çeşitli tiplere ayrılır. Mesela Anadolu'da Selçuklu şehirleşmesinin daha çok kale surlarına ve dağlık alanlara ihtiyaç duymayan, ova biçimindeki alanlara kurulduğunu görüyoruz.(3) Böylece Osmanlı öncesi dönemde Anadolu'da kurulan Selçuklu kentlerinin topoğrafyasının, Osmanlı klasik dönemindeki kent topoğrafyasından ayrıldığını söylemek mümkün. Mesela başka bir şehir tipolojisi olarak karakol işlevi gören garnizonlu ve kaleli şehirler de karşımıza çıkabilir. Bunun örneklerine özellikle İslam Devleti'nin ilk dönemlerinde Arap yarımadasının kuzey sınırlarında görmek mümkün.(4) Bu sınır karakolları zamanla askeri fonksiyonlarının yanında sosyal bir nizam da kazanıp büyüyerek önemli şehirler haline gelmişlerdir. Öte yandan ticaret yolları üzerinde kurulan şehirler ya da liman şehirleri yine farklı tipolojide kurulup, gelişen şehirler olarak karşımıza çıkıyor. Bu gibi şehirlerde de genel çıkış noktası ekonomik ve ticari fonksiyonlardır ki sanırım Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında bulunan koloniler ya da İstanbul'da bulunan Galata limanı bunlara örnek teşkil edebilir. Bir yerde şehirleşmenin mümkün olması için şüphesiz ki doğal faktörler de önemli bir yer tutar. Mesela bir tatlı su kaynağı, ya da verimli bir ova ayrıca bu ovaya hakim bir dağ, özellikle Ortaçağ şehirleşmelerinde bu nüvenin oluşturduğu birçok Anadolu şehrine denk gelebiliriz.

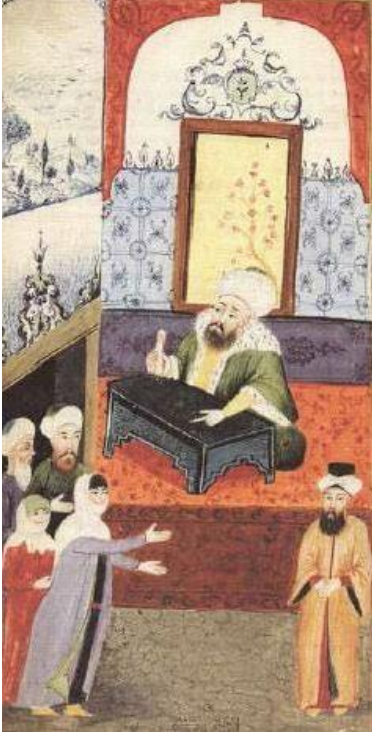
Osmanlı ve Roma Dağ Eteği Şehir Tipine Bir Örnek Olarak Amasya

Osmanlı Şehir Nedir ve Osmanlı Şehirleşmeye Nasıl Bakar?

Halil İnalçık'a göre Osmanlı şehrinin silüeti şu şekilde izah edilebilir:

1. Hisar. En son müdafa kısmı ki, şehrin en sarp ve müdafaası en kolay yerindedir.
2. Şehir büyüdüktan sonra o hisarın altında, asıl şehri çevreleyen ikinci bir hisar vardır. Halkın oturduğu ve Çarşı Pazar olan yerler bu surun içindedir.
3. Şehir büyüdüktan sonra şehrin dışındaki varoş. Genelde varoş müdafa surlarıyla çevrilemediğinden dışarıdan gelen saldırıya açıktır."(5)

Bu fiziki yapısından yola çıkarak, Osmanlı şehrinin merkezde surlarla tahkimi ve güvenli oluşunu, varoş kısımlarıyla da sürekli büyümeye ve genişlemeye müsait oluşunu söylemek mümkün. Fakat fiziki görünümünden ziyade, Osmanlı şehri tüm yönleriyle belirlemek için bir toparlama yapmamız gerekirse "en az 400 vergi nüfusu bulunan, idarî yönden sancak merkezi ise sancak beyine, kaza merkezi statüsünde ise kadı ve subaşı ile ticaret ve sanat ehline sahip yerler şehir sayılabilir."(6) Öte yandan Osmanlı şehrinin topoğrafik özellik olarak kendine özgü bir yanı da "dağ eşiği kent" modeline sahip olmasıdır.(7) Bu özellikle kendilerinden önce Anadolu topraklarında bulunan Selçukluların "ova tipi" şehircilik anlayışlarının aksine daha çok "Bizans ve Roma tipi" bir şehirleşme anlayışına daha yakın olduğu görülüyor. Böylece Osmanlı şehri tepeden ovaya hakim bir noktada hem güvenli, hem verimli bir alanda kendini konumlandırmış görünüyor. Bu tarz şehirlere Osmanlı Anadolu'sunda özellikle sancak şehirler olarak bolca rastlamak mümkün.

Osmanlı Dönemine Ait Bir Kadı Mahkemesinin Tasviri

Osmanlı kaynaklarına göre şehrin “cuma kılınır ve pazar durur yer” olarak tanımlanması bize Osmanlıların şehre idari, ekonomik ve sosyal birim olarak nasıl baktıklarına dair çeşitli mesajlar verebilir. Karacahisar’da Aşıkpaşade’nin aktardığına göre, Osman Gazi’nin fetihden sonraki ilk işinin kaleye bir kadı ve subaşı atmasının, Osmanlı şehircilik anlayışının temel yapısını açıklamasına yardım edeceğini sanıyorum. Osmanlı şehre emniyeti sağlayacak bir subaşı atayarak şehrin güvenliğini sağlamayı ve bir kadı atayarak idari, hukuki ve dini açıdan oluşabilecek boşluğu kapamayı arzu etmektedir. Öte yandan Osmanlı kaynaklarına yansıyan bir kavram olarak “şenlendirme” bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime Osmanlıların şehirleşmeye bakışını kavramsal açıdan formüle eder. Osmanlılar bir yerin imar edilip insanlarla dolarak canlanmasını “şenlenme” olarak yorumlamaktadır.(8) Bu şehirleşme ve imar faaliyetlerinin erken dönem Osmanlı kaynaklarının egemen siyasi ve askeri yapısı içerisinde kendisine yer bulmuş olması sanırım Osmanlıların şehirleşmeye olan bakışını yansıtmak açısından da önemlidir. Ayrıca Osmanlıların şehirleşmeye ve imar faaliyetlerine bakışının bir örneği olarak Fatih’in vakfiyesinde yer alan şu satırlar önemli olabilir:

“Hüner bir şehir bünyad etmektir;

Reaya kalbin abad etmektir...”

Osmanlı Şehirleşme Politikası ve Fetih

Osmanlılar uçlarda sürekli gaza faktörüne dayalı bir beylik olarak kurulup, geliştiler. Bu şekilde de birçok bölgede onlarca kente hakim oldular. Bunların çoğunu özellikle Balkan coğrafyasında Hristiyanlar elinden alınan kentler oluşturuyordu. Osmanlılar İslam hukukunu ise fetih politikalarına hakim kılmışlardır. Bir şehrin surlarına dayanan sultan, İslami kaideye uyarak şehre teslim ol teklifinde bulunur. Bu kabul olmaz ise şehir içi yağma ve talan ilan edilirdi. Bu Osmanlı’nın bir fetih stratejisi olarak karşımıza çıkar.(9) Peki bunun Osmanlı şehirleşmesi ile alakası ne olabilir? Osmanlılar “aman” ile aldıkları şehre karşı yağma ve

talana ilan etmez ve buranın halkın hukukunu “zimmi” statüsünde muhafaza ederdi.(10) Bu şüphesiz ki şehrin mimari tarzına ve demografik yapısına da yansımış ve sürdürülebilir şehir kavramını besleyici bir nitelik kazanmıştır.(11) Eğer Osmanlı, şehri yağma ve talan ile almaz ise bu şehrin hali hazırda yaşayan halkının fetih öncesi durumunu bir ölçüde korumasına katkı sağlardı. Fakat teslim teklifi kabul görmez ise ordu muzaffer olarak şehre girer, halkın bir bölümünü yağma ve talanın bir parçası olarak köleleştirir ve şehre yeni nüfus iskan ederdi. Bu durum şehrin hem kültürel, hem sosyal, hem dini yapısının değişmesine neden olabilirdi. Bunu biz İstanbul’un fethinde Galata ve İstanbul kıyaslamasını baz alarak açıklayabiliriz. Ceneviz’in Galata kolonisi herhangi bir direniş göstermeden teslim olmuş ve geleneksel şehir yapısını ve nüfusunu koruyabilmiştir. Hatta öyle ki burası sonraki yıllarda bu kozmopolit nüfus yapısının verdiği farklı bir gelişimle Osmanlı Batılılaşmasının önemli bir merkezi olarak sembolik bir hüviyet kazanacaktır.(12) İstanbul ise II. Mehmed’in hassas politikaları neticesinde kozmopolit yapısını çokça kaybetmemekle birlikte yağma ve talana uğrayarak büyük bir yıkım yaşamış ve yeniden imar ile iskan edilmiştir.

Roma ve Bizans Döneminin Ardından Büyük Oranda Varlığını Koruyup Günümüze Ulaşan Roma Döneminin Hipodromu, Osmanlı Döneminin At Meydanı, Günümüzün ise Sultan Ahmet Meydanı'nın Bir Görünümü

Osmanlı Şehrinin Kurumları ve Kadı

Osmanlı şehirciliğinin en önemli unsurları arasında idari ve hukuki anlamda önemli bir memur olarak karşımıza çıkan “kadı” sayılabilir. Fakat bu kurumu, Türk-İslam şehirciliğinin kendine özgü bir unsuru olarak görmek yerinde olacağı gibi, İslam uygulamalarında Osmanlı örneğinde olduğu kadar geniş yetkilerle donatılmadığını da söylemek gerekir.(13) Kadı, yalnızca padişah beratı ile tayin olunan, medrese eğitimi alarak yetişmiş, dolayısıyla Şer’i hukuka da hakim, aynı zamanda merkezi devlet tarafından mülki idari yetkilerle donatılmış bir memurdu.(14) Osmanlı’da şehrin idaresini ve güvenliği sağlamak noktasında kadı yegane yetkili olmamakla birlikte, şüphesiz ki bunlar arasında yetkilerinin genişliği ve icraa gücü hasebiyle en mühimiydi. Kadı dışında karşımıza çıkan görevliler arasında kale dizdarı, subaşı

ile asesbaşı adı verilen yasakçılar şehrin güvenliğini sağlamak ve kadı hükmünü icra etmekte en önemli yardımcı unsurlardı.(15) Öte yandan kadı, kendi tayin ettiği kethüdası vesilesi ile çarşı pazar teftişi yaptırarak, şehrin en önemli bölümünü oluşturan ve ahaliyi sosyal, ekonomik açıdan etkilemeye müsait bir noktada merkezi bir kontrol vasfı ile sürekli denetim sağlıyordu. Ayrıca mahkemelerde anlaşmazlıkları çözmek adına bir hukuk adamı olarak karşımıza çıkan kadı, şehirde padişahın adaletini sağlayacak en önemli yetkili sayılabilir. Diğer bir yandan, Osmanlı şehirciliği için en önemli kamu hizmet aracı olarak karşımıza çıkan vakıf kuruluşlarının işleyişini denetlemesi, şehrin iâşe ihtiyaçlarıyla ilgili olması, çarşı pazarda fiyat ve kalite kontrolü yapması, ölüm ve miras işleriyle ilgilenmesi, onu adeta şehrin can damarı olan bir dinamik öge olarak karşımıza çıkarıyor.

Şehrin var olup gelişmesindeki en önemli müesseselerden birisi de vakıf kurumlarıdır. Vakıf (vakf) kelimesi terim olarak “bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesini ifade eder.”(16) Kamusal hizmete dönük, toplum yararına birtakım kamu hizmetlerini içeren bu vakıflar, şüphesiz ki şehirleşmeye önemli bir katkıda bulunmuştur. Buna iyi bir örnek olarak Muşkara adlı bir köyden günümüzdeki Nevşehir şehrinin oluşması hadisesi verilebilir. Bu köy Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın doğduğu köydü. Paşa'nın yaptırdığı imar faaliyetleri ve kurduğu vakıflar çerçevesinde nüfusu artarak kısa zamanda bir şehre dönüştü.(17) Öte yandan vakıfların şehirleşme anlamında ne denli önemli olduğunu İstanbul'un yeniden imari sürecinde görmek mümkün. Burada II. Mehmed'in kurduğu birçok vakıf ile şehri yeniden imar ettiğini görebiliyoruz. Özellikle İstanbul'un yeniden imarında ortaya çıkan bir kompleks olarak imaret sistemi üzerinde durulmalıdır. Osmanlı kaynaklarına da yansıyan bu mühim yapının ‘kelime olarak ’imar edilmiş, inşa edilmiş’ demek olup cami, mescid, medrese, tabhâne, dârülit’âm, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithâne, türbe gibi birimlerin tamamı için olduğu gibi, bu binalardan biri olan aşhane için de kullanılmıştır.”(18) Bunlar şüphesiz ki Osmanlı şehirlerini büyüten, dönüştüren ve kendine has kimlik kazanmasını sağlayan yapılarıdır. Özellikle II. Mehmed'in İstanbul'un yeniden imarında bizzat devlet adamlarını teşvik ederek onlardan birer imaret siteleri yapmalarını istemiştir. Günümüzde halen varlığını koruyan bu imaret siteleri etrafında gelişen sosyal, ekonomik hayata bugün dahi İstanbul'a yolu düşen bir çok kimse şahit olabilir.

Osmanlı şehirciliğinin büyüüp gelişmesinde ve kendine özgün bir hüviyet kazanmasında katkısı olabilecek diğer bir yapı da büyük şehirlerin merkezlerinde konumlandırılan ve sosyal, ekonomik fonksiyonu bulunan Bedestenlerdir. Bu yapılar içerisinde onlarca dükkan ve esnafı barındıran şehrin ekonomik ve sosyal anlamda atan kalpleriydi. Özellikle 17 yy.'da Osmanlı ülkesini gezen Evliya Çelebi'nin şehirleri “bedesteni olan ve olmayan şehirler” olarak bir ayrıma tabi tutması, Osmanlı şehirciliğinde bu yapının ne denli önemli bir yer tuttuğunu bizlere anlatabilir. Öte yandan Osmanlı şehrini şüphesiz ki iki temel kısım olarak ayrıma tabi tutmak mümkün olacaktır.(19) Bu kısımların ilki şehrin kalbi sayılabilecek bedesteni, çarşısı, hanları, hamamları ve Cuma camii olan merkez kısmı ile şehrin etrafında yer alan ve bir camii etrafında cemiyet birlikteliği şeklinde tezahür eden ikamet bölgeleridir. Bu ikamet bölgelerinin de en küçük birimini, mahalleler teşkil eder.

Binlerce Dükkanı İçeren, Şehirlerin Ekonomik ve Sosyal Merkezleri Konumundaki Bedestenlerden Gaziantep Zincirli Bedesteni'nin Günümüzden Bir Görünümü

Mahalleler ise çoğunlukla bir camii veya mescit etrafında kurulan sosyal olarak gayet kapalı, içe dönük ve tutucu birimlerdir.(20) Hatta onların bu kapalı ve birliktelik şeklinde süren yapısı hukuki anlamda da Osmanlı'da karşılık bulmuştur. Bizzat oğlu Süleyman'ın Manisa sancak yöneticiliği sırasında idarenin nasıl yapılacağına dair gönderdiği "siyasetnamede" I. Selim, mahalle içinde işlenen bir cinayetin sonucunda katili bulmanın o mahalledeki insanların sorumluluğunda olduğunu aksi halde mahallenin de cezalandırılacağını bildirmiştir.(21)

Mahalleler çoğunlukla aynı özellikleri paylaşan cemiyetin bir ürünü olarak karşımıza çıkıyor. Mesela bir meslek grubu mahalle teşekkül edebiliyor ve bu mahalleye gayet tabii bir şekilde kendi meslek adlarını verebiliyordu. "Üsküdar'da Debbağlar, ya da Kütahya'da Bezirciler" buna iyi bir örnektir.(22) Öte yandan mescid veya bir camii etrafında şekillenen mahalleler için imam önemli bir toplumsal reis olarak karşımıza çıkıyor. Avarız vergisinin toplanması noktasında da nispeten idari bir vafa sahip olan, mahallede kendisine sıkça danışılan ve hukuki anlamda birçok anlaşmazlıkları kadıya gerek kalmaksızın çözen önemli bir figür aynı zamanda.(23) Öte yandan mescid merkezli bu mahalle sisteminin en çarpıcı örneğini göstermek için Ekrem Hakkı Ayverdi'nin aktardığı II. Bayezid dönemine ait bir mahalle listesinde Suriçi'nde yer alan 181 mahallenin 154'ünün mahallede bulunan mescidin adı ile anılması önemlidir.

Sonuç

Osmanlı şehirciliğinin kendine has ve özgün noktalarını vurgularken, bunun salt bir Türk-İslam modelini içermesinin dışında Osmanlıların yerleştiği coğrafyalarda geçmişte kurulmuş müslim ya da gayrimüslim medeniyetlerin birikimlerinden etkilenip bunları bünyesinde sentezleme pratiğinin Osmanlı şehircilik kimliğinin oluşmasındaki önemine değinebiliriz. Şüphesiz ki Osmanlı şehirciliği geçmiş medeniyet ve kültürleri yok sayan bağınaz bir anlayışa sahip olmanın aksine pratik bir sentezleme karakterini göstermiştir. Bu noktada ele geçirilen bir gayrimüslim veya müslim hakimiyeti altındaki şehrin mevcut kültürel ve mimari altyapısını korumaya özellikle gayret ettiğini söyleyebilmek mümkün. Öte yandan Osmanlı

fetih politikasının “sürdürülebilir şehircilik” anlayışına olan olumlu ya da olumsuz etkilerini de bu noktada vurgulamamız gerekir. Bu noktada “aman” ile teslim olan bir şehrin mevcut birikim ve değerlerini ve aynı zamanda demografik yapısını korumanın olanakları daha fazla iken Osmanlı sultanının teslim ol çağrılarına direnen şehirlerin bu mücadeleden demografik, sosyal, kültürel, ekonomik, dini ve mimari gibi bir çok açıdan olumsuz olarak ayrıldıklarını ve bu şehirlerin “aman” ile alınan şehirlere nazaran kent hafızasını ve nüfusunu koruma adına daha şanssız olduklarını söyleyebiliriz. Ayrıca önemli bir başlık olarak Osmanlıların şehirciliğe nasıl baktığını ve bunu “şenlendirme” gibi bir kavram ile olumlayarak teşvik ettiklerini Aşıkpaşazade, Neşri ve buna benzer Osmanlı kaynaklarından aktarılan bilgilerle anlayabiliyoruz. Bu tarz kroniklerin çoğunlukla değindikleri savaş ve siyaset meseleleri içerisinde imar faaliyetlerinin de kendisine bu denli yer bulması şehirciliğin Osmanlılar gözünde ne denli kıymete haiz olduğunu ortaya koymasından önemlidir.

Diğer bir yandan kadı müessesesinin bir Osmanlı şehri için birçok konuda vazgeçilmez bir karakter olarak karşımıza çıkışını ve buna paralel olarak vakıf, imaret gibi kurumların Osmanlı şehirlerinin gelişimine olan eşsiz katkısını belirtmemiz gerekir. Osmanlı şehrini iki ana birim olarak tasnif edilebilmek mümkündür. Sonuç olarak Osmanlı şehircilik kimliği bulunduğu topraklarda geçmişte yaşayan birçok medeniyetin mirasını içeren bir sentez ortaya koymuştur. Hakim kültür olarak Türk-İslam öğelerinin etkisinde olmasına rağmen bu unsurları içermeyen birçok öğenin de Osmanlı şehrinde varlığını sürdürdüğünü kolayca söyleyebiliriz. Bu yönü ile Osmanlı şehri şüphesiz medeniyet birikiminin farkında, yaşam pratiğine uygun ve bağınaz olmayan bir şehircilik kimliği geliştirerek özgün bir tarzı oluşturmayı başaramıştır.

Dipnot

(1): Osmanlı İmparatorluğu'nun 16 yy. itibariyle ulaştığı sınırlarını Roma İmparatorluğu sınırları ile yan yana koyduğumuz vakit iki imparatorluğun idare ettiği coğrafyanın açıkça bir benzerlik teşkil ettiği ortaya çıkar.

(2): http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C5%9EEH%C4%B0R (30.10.2018).

(3): Türkan Kejanlı, “Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, vol. V, Num. 3, 2011, s. 289.

(4): Mustafa Sabri Küçükaşçı, ‘Şehir’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, cilt: 38, s. 442.

(5): Halil İncik - Bülent Arı, ‘Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İncik'in Çalışmaları’, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 33-34.

(6): İlhan Şahin, ‘Osmanlılar’da Şehir’, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, cilt: 38, s. 446.

(7): Türkan Kejanlı, “Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, vol. V, Num. 3, 2011, s. 295.

(8): Yunus Uğur, ‘Osmanlı Şehirleri ve Şehirleşmesi’, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi-TC. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Özel Yayını, (Aralık 2015), s. 293-294.

(9): Halil İncik - Bülent Arı, ‘Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İncik'in Çalışmaları’, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 31-32.

(10): İncik-Arı, Aynı Makale, s. 32.

(11): Yunus Uğur, Aynı Makale, s. 294.

(12): İncik-Arı, Aynı Makale, s. 43-44-45.

(13): İlber Ortaylı, ‘Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı’, Turhan

Kitabevi Yayınları, 1994, Ankara, s. 7-12.

(14): İlber Ortaylı, “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001, cilt: 24, s. 69-73.

(15): İlber Ortaylı, ‘Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı’, Turhan Kitabevi Yayınları, 1994, Ankara, s. 34-36.

(16): Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, cilt: 42, s. 475.

(17): İlhan Şahin, “Osmanlı’da Şehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, cilt: 38, s. 448.

(18): Zeynep Tarım Ertuğ, “İmaret”, *TDV İslam Ansiklopedisi* 2000, cilt: 22, s. 219-220.

(19): İnalçık-Arı, Aynı Makale, s.38 - Yunus Uğur, Aynı Makale, s. 312.

(20): Mehmet Bayartan, ‘Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle’, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Dergisi*, Sayı: 13, s. 95.

(21): Enver Ziya Karal, ‘Yavuz Sultan Selim’in Oğlu Şehzade Süleyman’a Manisa Sancağını Yönetmesi İçin Gönderdiği Siyasetname’, *Bellekten*, 1942, Cilt 6, Sayı 21,22, s. 38.

(22): Mehmet Bayartan, Aynı Makale, s. 95.

(23): Mehmet Bayartan, Aynı Makale, s. 100.

Bibliyografya

Kronikler

Aşıkpaşazade, “Aşıkpaşazade Tarihi”, Edisyon: Necdet öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013.

Dukas, “İstanbul’un Fethi-Dukas Kroniği”, Edisyon: Vladimir Mirmiroğlu, Kabalcı, İstanbul 2013.

Kritovulos, “Kritovulos Tarihi”, Edisyon: Ari Çokona, İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

Mehmed Neşri, “Cihannüma”, Edisyon: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008.

Makaleler

BAYARTAN, Mehmet, “Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle”, *İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S. 13, İstanbul, 2005, s. 93-107.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV 1984.

İNALCIK, Halil - ARI, Bülent, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık’ın Çalışmaları”, *Türkiyat Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 3 , İstanbul, 2005, s. 27-56.

KARAL, Enver Ziya, ‘Yavuz Sultan Selim’in Oğlu Şehzade Süleyman’a Manisa Sancağını Yönetmesi İçin Gönderdiği Siyasetname’, *Bellekten* , 1942, Cilt 6, Sayı 21,22, s 38-44.

KEJANLI, Türkan, “Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, vol. V, Num. 3, 2011, s. 278-302.

LOWRY, Heath W., “The ‘Soup Muslims’ of the Ottoman Balkans: Was There A ‘Western’ & ‘Eastern’ Ottoman Empire?”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, c 36. s 97-133.

UĞUR, Yunus, ‘Osmanlı Şehirleri ve Şehirleşmesi’, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi-TC.Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Özel Yayını, Aralık 2015, s. 293-326

Kitaplar

İNALCIK, Halil, “Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ”, Çeviri: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, 2016, İstanbul.

ORTAYLI, İlber, “Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı”, Turhan Kitabevi Yayınları, 1994, Ankara.

Ansiklopediler

ERTUĞ, Zeynep Tarım, “İmaret”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2000, cilt: 22, s. 219-220.

GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2012, cilt: 42, s. 475-479.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Şehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, cilt: 38, s. 441-446.

ŞAHİN, İlhan, “Osmanlılarda Şehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2010, cilt: 38, s. 446-449.

ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Devleti’nde Kadı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2001, cilt: 24, s. 69-73.